

9. Luzan, P. G., Rjabec', V. I. (1997). Navchal'na dilova gra «Zhnyva». Kyiv: Vyd. Nacional'nogo agrarnogo universytetu, 44.

10. Shtangej, S. V. (2012). Profesijna pidgotovka majbutnih agronomiv na asadah kompetitnisnogo pidhodu. Kyiv, 21.

11. Nacional'nyj klasyfikator Ukrainy. Klasyfikator profesij. DK 003:2010 (2010). Derzhavnyj komitet Ukrainy z pytan' tehničnogo reguljuvannja ta spozhyvchoi' polityky. Available at: http://hrliga.com/docs/327_KP.htm

12. Ridej, N. M., Isajenko, V. M., Biljavs'kyj, G. O. et al (2014). Koncepcija ta naukovo-metodychni rekomendacii' z formuvannja profesijno-praktyčnoj kompetentnosti fahivciv z upravlinnja pryrodokorystuvannjam v agrosferi. Kyiv: NUBiP Ukrainy, 459.

13. Antipova, N., Ridej, N., Antipov, I. (2015). Formuvannja fahovoi' kompetentnosti u bakalavriv selekcioneriv-genetykiv. Nova pedagogichna dumka, 3, 78–83.

Дата надходження рукопису 17.02.2016

Антіпова Наталія Павлівна, аспірант, кафедра педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, Україна, 03041
E-mail: natanti1@rambler.ru

Рідей Наталія Михайлівна, доктор педагогічних наук, керівник апарату, Київська обласна державна адміністрація, пл. Лесі Українки, 1, м. Київ, Україна, 01196
E-mail: nataliia.ridei@gmail.com

Антіпов Ігор Олександрович, кандидат сільськогосподарських наук, доцент, кафедра агробіотехнологій, Національний університет біоресурсів і природокористування України, вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, Україна, 03041
E-mail: antigav@rambler.ru

УДК 371.481

DOI: 10.15587/2313-8416.2016.64288

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ПЕДАГОГА, НАУКОВЦЯ, ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА АНАТОЛІЯ МИКОЛАЙОВИЧА АЛЕКСЮКА

© Л. А. Бахмач

У статті висвітлено життєвий і творчий шлях, педагогічні погляди й просвітницьку діяльність видатного українського педагога, науковця, громадського діяча Анатолія Миколайовича Алексюка. Зокрема визначено, що родинно-сімейне середовище та побутова культура мали вирішальний вплив на формування характеру та уподобань А. М. Алексюка

Ключові слова: життєвий і творчий шлях; український педагог, науковець, громадський діяч; Анатолій Миколайович Алексюк

In the article are elucidated the life and career, pedagogical views and educational activity of the famous Ukrainian educator, scientist, public figure Anatoly Aleksyuk. The family circle was the important factor that influences the formation of Anatoly Aleksyuk as human-patriot, citizen and nationally conscious, deeply moral and diligent person. The comprehensive analysis of the scientific heritage of Anatoly Aleksyuk and recollections of his colleagues, friends, followers, allow affirm that the school was always the pivot and sense of all his life activity. Along with family it had the crucial influence on his formation as the person, patriot and public figure. School became the sense of life activity. It occupied the central place in its scientific heritage; scientist considered it as an important factor of formation of the comprehensively developed individuality, healthy nation, strong state. So the family atmosphere and the conditions of education at school, college, University had the crucial influence on formation of Anatoly Aleksyuk as the future educator, scientist, public figure. In the family circle he received the high mental and ethical qualities, respect and love to his nation, its history and traditions and also the striving for permanent self-improvement and learning. School teachers and university educators prepared him for the first experience of professional work; he adopted the exactingness to himself, colleagues, pupils that were organically combined with internal kindness, frankness, communicative qualities and readiness to give help

Keywords: life and career, Ukrainian educator, scientist, public figure, Anatoly Aleksyuk

1. Вступ

Вивчення життєвого і творчого шляху визначних педагогічних персоналій, непересічних особистостей – одне із пріоритетних завдань сучасної вітчизняної історико-педагогічної науки. Їхнє становлення, як і в будь-якій іншій галузі науки і культури, відбувається під впливом багатьох чинників. Це передусім родинно-сімейне середовище та побутова культура, що мають вирішальний вплив на формування характеру та уподобань людини, особливо в ранньому віці. Вагомим фактором є навчально-виховні інституції, до яких людина залучається в період дитинства та юності. Це – школа, позашкільні організації та громадські дитячо-юнацькі товариства й об'єднання. За усіх часів істотний вплив на сільську молодь сприяла громадська думка, яка корегувала й контролювала їхню поведінку та комунікативні стосунки із соціальним оточенням. Урешті, для формування та становлення цілісної особистості надзвичайно важливими є умови й обставини суспільного життя, що визначаються характером пануючих організацій політичного та економічного устрою та ін.. Все це враховувалось при вивченні науково-педагогічної спадщини та освітньої діяльності Анатолія Миколайовича Алексюка. Народився він 14 червня 1932 року в селі Олізарівка, Довбишського району Житомирської області в сім'ї сільського вчителя.

2. Літературний огляд

Грунтовне дослідження, широке висвітлення й адаптоване до культурно-часового контексту застосування провідних ідей освітньої спадщини забезпечує дотримання принципів єдності, спадкоємності та наступності у розвитку педагогічної науки. Звернення до першоджерел, які відображають надбання національної системи освіти в минулому, сприяє усвідомленню сучасності й визначенню перспектив розвитку педагогіки. В Україні відомі імена та діяльність С. Ананьїна, Г. Ващенко, Б. Грінченка, В. Короленка, А. Макаренка, Ф. Прокоповича, Д. Сергієнка, І. Огієнка, І. Стешенка, М. Сумцова, В. Сухомлинського, Я. Чепіги, С. Черкасенка, їхню творчу освітню спадщину введено до широкого наукового обігу історико – педагогічними розвідками сучасних дослідників: Н. Антоненко [1], А. Бойко [2], Н. Дічек [3], О. Коваль [4], Н. Кошечко [5], А. Марушкевич [6], Н. Постоюк [7], О. Сухомлинська [8] та інші.

Життєвий шлях і науковий доробок педагогів активно розробляється і сьогодні. Проте, ще залишаються поза увагою інші, значимі імена вчених, які потребують ґрунтовного опрацювання. Тому цілком актуальним є глибоке неупереджене висвітлення творчих надбань та професійної діяльності Анатолія Миколайовича Алексюка – педагога-сучасника, який понад п'ять десятиріч працював у різних сферах освіти, проводив громадсько-освітню діяльність, залишив багату наукову спадщину та виступив фундаментом АН ВШ України.

3. Мета статті

Визначити вплив родинно-сімейного середовища на формування характеру та уподобань видат-

ного українського педагога, науковця, громадського діяча Анатолія Миколайовича Алексюка.

4. Родинне оточення, сім'я - основні чинники, що вплинули на формування майбутнього педагога

Як відомо, вирішальний вплив на формування особистості становить родинно-сімейне середовище. Від батьків на генетичному рівні дитина успадковує психоматичні детермінанти, які задають алгоритм її формування не лише в дитячому і підлітковому віці, а у усьому наступному житті.

Біля витоків формування особистості малого Анатолія стояв батько – Алексюк Микола Антонович, який народився 8 травня 1902 року в маленькому селі Білка Червоноармійського району Житомирської області. В 1920 році Микола Антонович закінчив Соколівську вищу початкову школу на «відмінно» та «добре». В 1925 році був призваний до лав Червоної Армії, в якій відслужив до 1928 року, повернувся у званні сержанта. Після служби працював в сільській Раді секретарем.

30-ті роки для народної освіти країни були історичними: розпочався перехід до загального початкового навчання. Зростав попит на вчителів початкової школи, яких на той час бракувало. І вже із 1-го вересня 1930 року Алексюк Микола Антонович – вчитель малокомплектної двокласної Мархлівської початкової школи, а через рік, прослухавши місячні курси підвищення кваліфікації вчителів молодшого концентра, працював вчителем і завідуючим малокомплектної початкової школи та в селі Олізарівка Мархлівського району. Там же і народився син Анатолій.

В країні йшли пошуки нової структури школи. Саме в цей час, в 1934 р. була створена десятирічка – новий тип загальноосвітньої школи. З 1 – го вересня 1935 р. М. А. Алексюк працює вчителем початкової школи Вірлянської семирічної трудової школи. Роботу в початкових класах поєднував із викладанням праці, малювання і фізкультури. Наряду із вчительською роботою Микола Антонович активно займався громадською діяльністю. Він постійний голова ревізійних комісій, член сільських рад, жодне засідання колгоспу не обходилося без участі вчителя М. А. Алексюка – освіченої людини.

До початку Великої вітчизняної війни його син – Анатолій Миколайович Алексюк закінчив лише два класи Красноармійської середньої школи Житомирської області. З наближенням фронту сім'я Алексюків евакуювалась, але біля Білої Церкви Київської області вони були обігнані німецькими військами та змушені вернуться в Червоноармійськ, Житомирської області.

Із спогадів А. М. Алексюка: “Почались тяжкі дні окупації. Вже через п'ять місяців після повернення із евакуації батько – Микола Антонович із жовтня 1943 року по вересень 1943 року – утримував конспіративної квартири, переховував зброю і боеприпаси, розповсюджував листівки. Учаснику антифашистської боротьби необхідна була “криша”. Батьку рекомендують йти на роботу в місцеву упра-

ву. Нашу квартиру відвідували різні люди – партизани, зв'язкові. В квартирі зберігались ліки, бинти, підпільні листівки”.

Весною 1942 року Алексюка М. А. арештували. Протримали місяць в тюрмі. Після повернення він почав працювати вчителем початкової школи, не полишаючи підтримувати зв'язки із партизанами. Із 1943 р. по 1944р. Микола Антонович пішов воювати із загарбниками в партизанський загін, пізніше, одужавши після поранення, був направлений в 161-й запасний стрілковий полк, а звідти – до складу Діючої армії. Зберігся лист батька де він писав дружині: “Катю, запам'ятай, щоб діти продовжили навчання. Це головне.” Через три дні Алексюк Микола Антонович загинув. Це було 2 квітня 1944 року.

Мати Анатолія Миколайовича – Катерина Алексюк хоча закінчила до Революції лише два класи початкової школи, глибоко розуміла роль освіти в житті людей і все своє життя свято зберігала останній заповіт чоловіка - Миколи Алексюка. І виконала його.

Анатолій Миколайович Алексюк успадкував від батька і передав своїм дітям глибоку зацікавленість справою освіти, невсипучу енергію та активну громадянську позицію. Отож родинне оточення, сім'я стали тими вагомими чинниками, що вплинули на формування Анатолія Алексюка як людини-патріота, громадянина та національно свідомої, глибоко моральної і працелюбної особистості. Сімейне виховання відіграло помітну роль у виборі професії, розвинуло прагнення до творчої праці, заклало генотип постійного творчого пошуку та боротьби за все нове і прогресивне.

Усебічний аналіз наукового доробку Анатолія Миколайовича Алексюка та свідчень і спогадів колег, товаришів, учнів дозволяє стверджувати, що стрижнем і сенсом його життєдіяльності завжди була школа. Поряд із сім'єю, вона справила визначальний вплив на його формування як особистості, патріота, громадського діяча. Школа стала сенсом життєдіяльності і посіла центральне місце в його науковій спадщині; її він вважав важливим чинником становлення всебічно розвинутої індивідуальності, здорової нації, міцної держави.

Шкільні вчителі звертали багато уваги на формування творчої особистості учнів, прагнули до того, щоб вони не лише засвоювали навчальний матеріал, а й виховувались в атмосфері високої моральності. Педагоги використовували широкий арсенал методів і форм позакласної роботи: у школі працювали різноманітні гуртки.

Анатолій проявляв відмінні успіхи у навчанні, мав лідерські здібності та приятельські стосунки з однолітками, серед яких користувався повагою та авторитетом. Високі успіхи у навчанні забезпечували не лише працелюбність і наполегливість, але й природні здібності.

Червоною ниткою через творчість і життєвий шлях Анатолія Миколайовича Алексюка проходить ідея, що вибір людиною професії – це велика відповідальність перед суспільством, батьками, а найголовніше – перед собою, позаяк тільки сама людина може усвідомити, до чого має більший хист, і відчуття,

якими природними здібностями наділена. Це допомагає обрати правильний життєвий шлях. А покликання педагога не можна порівняти із жодним іншим ремеслом, адже від його вміння, майстерності, мудрості, мистецтва залежить поступ, розум, характер, воля, громадське й інтелектуальне обличчя зростаючого покоління та усієї нації.

По закінченні семирічки 1947 р. перед Анатолієм та всією родиною Алексюків не постало дилеми куди піти вчитись далі, адже він закінчив Каменно-Бродську семирічну школу з похвальною грамотою і тому вступив без іспитів на перший курс Коростишівського педагогічного училища Житомирської області. Важливе значення для професійного становлення Анатолія Миколайовича мало навчання в педагогічному училищі. Тут він переймає досвід кращих вчителів, знайомиться із основами управлінської і керівної роботи школою, сам виявляє неабиякий педагогічний хист та організаторські здібності. Пізнання тонкощів педагогічної роботи призводить майбутнього керівника і вченого до розуміння того, що основою її є турбота про учня, пізнання його можливостей і умов життя в сім'ї і колективі, створення умов для розвитку його задатків, повага до нього як особистості. Училище закінчив з відзнакою в 1951 році. Отримав кваліфікацію вчителя початкових класів та отримав призначення на роботу вчителя історії та математики в семирічну школу села Осички Потіївського району (зараз Малинський район) Житомирської області. Під час закінчення училища потрапив до 5 відсотків випускників, які були зараховані до вищого навчального закладу. В серпні 1952 року вступив до Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка на філософський факультет, який закінчив з відзнакою в 1957 році за спеціальністю філософія і історія.

Ще під час навчання Алексюк А. М. виявляв неабиякі наукові погляди, так будучи студентом 4-го курсу відділення філософського факультету за підсумками другого конкурсу на кращу наукову студентську роботу «Про розвиток особи в зв'язку з розвитком форм праці» в 1956 р. наказом ректора університету відзначено в числі кращих. За призначенням Міністерства освіти УРСР із серпня 1957 року по серпень 1959 року працював вчителем історії та завучем середньої школи села Цибулів Монастирищенського району Черкаської області. На виборах 1 березня 1959 р. був обраний депутатом ради депутатів трудящих (Цибулівський виборчий округ № 23).

В травні 1959 року склав конкурсні іспити до аспірантури Київського державного університету. Із 1-го вересня зарахований на стаціонарну форму навчання при кафедрі педагогіки (науковий керівник – Чавдаров С.Х.). У вересні 1962 р. в зв'язку із закінченням аспірантури отримав призначення на посаду викладача кафедри педагогіки. З властивим йому завзяттям і самопосвятою віддався новій роботі: розробив і викладав навчальні дисципліни на різних факультетах; налагодив стосунки із колегами та студентами, керував практикою; готував навчально-методичні матеріали тощо.

Системна, копітка, напружена праця згідно з розробленим графіком дозволили Анатолію Миколайовичу вже в січні 1963 р. подати рукопис дисертації на тему “Взаємозв’язок дидактичних методів в навчальному процесі” на кафедрі педагогіки університету Шевченка. Після бурхливих дебатів та завдяки високій оцінці з боку рецензентів була прийнята ухвала щодо рекомендації її до захисту.

Захист відбувся в лютому 1963 року. У ході бурхливого обговорення було поставлено багато запитань. Дисертація викликала неабиякий інтерес, позаяк це насправді було одне з перших фундаментальних досліджень з проблем дидактичних методів у навчальному процесі. У квітні 1967 р. отримав науковий ступінь доцента.

Із 17 червня 1968 р. Постановою Міністерства освіти УРСР Анатолій Алексюк був призначений на посаду заступника міністра освіти УРСР, де працював по березень 1972 р., залишаючись працювати на кафедрі педагогіки за сумісництвом. В цей період він не полишає вести велику організацьку та громадську роботу із виховання підростаючого покоління, вдосконаленню роботи органів освіти. Із жовтня 1972 р. відповідно до заяви зарахований на посаду доцента кафедри педагогіки Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка.

У вересні 1974 р. захистив докторську дисертацію на тему “Розвиток теорії загальних методів навчання в Радянській педагогії 1917–1971 рр.”. До захисту докторської дисертації видав 40 наукових праць (близько 70 друкованих аркушів). Рішенням Вищої атестаційної комісії при Раді СРСР від 24 вересня 1976 р. присвоєне вчене звання доктора педагогічних наук. Тривалий час А. М. Алексюк працював над вдосконаленням навчально-виховного процесу як в середній так і у вищій школі. Створив наукові напрями дослідження загальних методів навчання у середній школі та модульно-тьюторської системи організації навчання у вищій школі.

У червні 1975 р. Анатолій Алексюк очолив кафедру педагогіки Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка та весь занурився в організаційну, викладацьку, наукову та громадську роботу. Докладаючи багато зусиль для створення дієздатного згуртованого спільного ідеєю колективу, він спрямовує його діяльність на розробку нової концепції викладання і дослідження історії педагогіки, педагогіки вищої школи, дидактики. Навчальна і дослідницька робота кафедри збігалася із науковими інтересами та життєвими орієнтирами завідувача. Її діяльність зорієнтувалася на організацію навчально-виховного процесу у вищій школі та удосконалення методів навчання.

5. Результати дослідження

Анатолій Миколайович не залишався байдужим до стану виховання студентської молоді, зокрема системно проводив у його середовищі лекції і бесіди з проблем морального виховання. Він не лише керував підготовкою дисертаційних досліджень, а й проводив велику організаційну, керівну, координаційну роботу, пов’язану з процедурою здобуття наукових ступенів. Під його керівництвом захищено 25 кандидатів та док-

торів педагогічних наук. Щороку через його руки проходило десятки дисертацій, авторефератів, рукописів монографій та інших наукових досліджень. Він долучався до їхнього захисту чи видання як опонент, рецензент, давав відгуки від імені провідної організації чи авторитетного фахівця, що оцінював доробок здобувачів та спрямовував поступ української педагогічної роботи.

Всі ці роки – велика й напружена праця, продуктивна діяльність результатом якої стала значна педагогічна спадщина, що налічує понад 250 науково-педагогічних праць українською, російською та англійською мовами. Серед яких усім відомі «Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник», «Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання: Навчальний посібник», «Загальні методи навчання в школі», «Методи навчання і методи учіння» та інші. Втім, самим переліком назв доробок Анатолія Алексюка не обмежується, адже в його активі – і підготовка та редакторське опрацювання двохтомного видання творів Г. Ващенко, книги праць М. Пирогова, участь у підготовці наукових збірників, публікаціях в журналах тощо. Його наукові публікації відзначаються точністю, вираженістю, високою загальною культурою.

Невтомна професійна, наукова, громадська А. М. Алексюка знайшли визнання і схвалення з боку трудових колективів, де він працював, науково-педагогічної спільноти та державних органів і громадських організацій. 27 листопада 1992 р. йому присвоїли наукову ступінь – академік АНВШ України, а 1997 р. постановою Президії Академії наук вищої школи України присвоєно “Диплом лауреата нагороди Ярослава Мудрого”. З 1995 р. він – голова наукового товариства імені Миколи Міхновського.

Із 1998 р. по серпень 2003 р. Анатолій Миколайович працював у галузі педагогіки вищої школи України та її історії. Він був провідним науковим співробітником НДІ професійної освіти Академії педагогічних наук України.

Його всебічну обдарованість і людські якості увиразнюють спогади Андрія Криштальського: “Коли бачиш перед собою настільки грандіозний науковий доробок, працю, що втілилась у підручники та монографії, відчуваєш могутню силу інтелекту співрозмовника, то розумієш: лишень спілкування з такою людиною – уже справжнє щастя” [9].

Чи не найбільш об’ємно і систематично життєвий шлях ученого оцінили його студенти, аспіранти, кандидат педагогічних наук, професор Спіцин Є. С. та кандидат педагогічних наук, доцент Кудіна В. В. У їхніх спогадах Анатолій Миколайович постає як самодостатня і позитивна особистість, людина, яка мала чітко визначену життєву мету. Портрет ученого в інтерпретації його студентів бачиться цілісним і правдивим: “Його вимогливість до себе завжди була прикладом і для студентів, і для викладачів. Лекції, які він читав, завжди носили проблемний, пошуковий характер. Їх особливістю було чітке філософсько-методологічне спрямування, глибокий науковий аналіз педагогічних явищ і процесів, емоційна та методична відшліфованість, ораторська досконалість” [10].

Його педагогічні ідеї, добрі справи продовжують його учні, виплекані ним науковці, педагоги, керівники закладів освіти.

6. Висновки

Отже, на формування Анатолія Алексюка як майбутнього педагога, вченого, громадського діяча вирішальний вплив мали родинна атмосфера та умови навчання у школі, училищі, університеті. Від батька, матері на генетичному рівні він успадкував головну життєву установку на необхідність здобуття освіти; на потребу щоденної копіткої, цілеспрямованої праці як основного буття. Від родинного середовища йому передавалися високі морально-етичні якості, повага і любов до свого народу, його історії і традицій, як також і прагнення до постійного самовдосконалення і пізнання. Від шкільних учителів, викладачів університету до першого досвіду професійної роботи він перейняв риси вимогливості до себе, колег, учнів, що органічно поєднувалися з внутрішньою добротою, щирістю, комунікативними якостями й готовністю прийти на допомогу. Поряд із цим Анатолій Миколайович виявився і природно обдарованою особистістю з притаманними йому вмінням логічно мислити, гарною пам'яттю та мистецькими задатками.

Література

1. Антоненко, Н. Я. Грінченко Борис Дмитрович [Текст]: навч. пос. / Н. Я. Антоненко; за ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – С. 437–448.
2. Бойко, А. М. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки. Модульний зміст та розподіл навчального матеріалу. Ч. 1 [Текст] / А. М. Бойко. – 2-е вид. – Київ – Полтава, 1995. – 245 с.
3. Дічек, Н. П. Людина доби українського освітнього бароко: Феофан Прокопович і просвітительство [Текст] / Н. П. Дічек // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – № 1. – С. 46–57.
4. Коваль, О. Григорій Вашченко – творець української виховно-освітньої системи [Текст] / О. Коваль // Рідна шк. – 1993. – № 3. – С. 12–15.
5. Кошечко, Н. В. С. А. Анан'їн (1873–1942): педагогічні ідеї (цикл лекцій) [Текст]: нав. пос. / Н. В. Кошечко. – К.: Обрії, 2011. – 152 с.

6. Марушкевич, А. А. Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка в контексті розвитку національної освіти і виховання в Україні [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / А. А. Марушкевич; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 43 с.

7. Постюк, Н. В. Педагогічні погляди та освітня діяльність Д. Л. Сергієнка (1911–1984 рр.) [Текст]: монографія / Н. В. Постюк. – Ніжин: ПП Лисенко, 2014. – 168 с.

8. Українська педагогіка в персоналіях – XIX століття; кн. 1 [Текст]: навч. пос. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К.: «Либідь», 2005. – С. 325–333.

9. Криштальський, А. Знайти свою висоту [Текст] / А. Криштальський // Життя і наука. Луцьк Молодий. – 2002. – Ч. 16. – С. 4.

10. Спіцин, Є. С. Пам'яті видатного українського дидакта Алексюка Анатолія Миколайовича [Текст]: зб. наук. пр. / Є. С. Спіцин, В. В. Кудіна // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – 2014. – Вип. 50. – С. 12–17.

References

1. Antonec', N. Ja.; Suhomlyns'ka, O. V. (Ed.) (2005). Grinchenko Borys Dmytrovych. Kyiv: Lybid', 437–448.
2. Bojko, A. M. (1995). Pedagogika. Integrovanyj kurs teorii' ta istorii' pedagogiky. Modul'nyj zmist ta rozpodil navchal'nogo materialu. Chp. 1. Kyiv – Poltava, 245.
3. Dichek, N. P. (2012). Ljudyna doby ukrai'ns'kogo osvitt'nogo baroko: Feofan Prokopovyh i prosvyitel'stvo. Osvita ta pedagogichna nauka, 1, 46–57.
4. Koval', O. (1993). Grygorij Vashhenko – tvorec' ukrai'ns'koi' vyhovno-osvitt'noi' systemy. Ridna shk., 3, 12–15.
5. Koshechko, N. V. (2011). S. A. Anan'in (1873–1942): pedagogichni idei' (cykl lekcij). Kyiv: Obrii', 152.
6. Marushkevych, A. A. (2004). Naukovo-pedagogichna spadshhyna Ivana Ogijenka v konteksti rozvytku nacional'noi' osvity i vyhovannja v Ukraini. Kyiv, 43.
7. Postojuk, N. V. (2014). Pedagogichni pogljady ta osvittnja dijalnist' D. L. Sergijenka (1911–1984 rr.). Nizhyn: PP Lysenko, 168.
8. Suhomlyns'ka, O. V. (Ed.) (2005). Ukrai'ns'ka pedagogika v personalijah – XIX stolittja; kn. 1. Kyiv: «Lybid'», 325–333.
9. Kryshthal's'kyj, A. (2002). Znajty svoju vysotu. Zhyttja i nauka. Luc'k Molodyj, 16, 4.
10. Spycyn, Je. S., Kudina, V. V. (2014). Pam'jati vydatnogo ukrai'ns'kogo dydakta Aleksjuka Anatolija Mykolajovycha. Teoretychni pytannja kul'tury, osvity ta vyhovannja, 50, 12–17.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Марушкевич А. А.
Дата надходження рукопису 17.02.2016*

Бахмач Людмила Анатоліївна, аспірант, кафедри педагогіки, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, Україна, 01601
E-mail: Golovkonata@ukr.net